

Het liberalisme is dood. Lang leve liberalisme 4.0

De impact van nieuwe technologieën op de liberale samenleving

In de huidige wereld van technologische veranderingen staat het (klassiek) liberalisme onder druk. Vanuit het vrijheidsprincipe wordt gesteld dat het enige doel waarvoor macht kan worden aangewend, is om te voorkomen dat de vrijheid wordt ingeperkt of te waarborgen dat we kunnen leven in een open samenleving. En precies daar wringt de schoen. Steeds vaker grijpt de overheid in bij wetenschappelijke of technologische ontwikkelingen, soms onder maatschappelijke druk, als ontwikkelingen een (te) grote disruptieve werking hebben. Karl Popper beschreef dit al als de ‘paradox van tolerantie’, waarbij we alleen met een bepaalde mate van intolerantie, de tolerante samenleving kunnen handhaven. Maar waar leggen we, in de huidige hoogtechnologische samenleving, de grens en wie bewaakt deze? En hoe beweegt het liberalisme mee in een tijd waarin technologische innovaties in hoog tempo verschijnen?

Veel innovaties raken aan onze kernwaarden en de liberale maatschappij waarin wij leven. Innovatie: het gebruik van een nieuw idee of methode die daarmee een significante verandering teweegbrengt. Innovatie is dus iets anders dan een uitvinding. Een uitvinding schept iets nieuws en innovatie gaat om het gebruik van deze schepping op een dusdanige manier dat dit een grote (ontwrichtende) verandering tot stand brengt. In dit artikel beschrijven we een aantal grote technologische veranderingen die onze traditionele liberale beginselen waarop onze huidige maatschappij is gebouwd, kunnen ontwrichten.

“We leven in een tijd waarin de digitale technologie een ongekennde snelle groei zal kennen, samenlevingen en leefpatronen ingrijpend zullen veranderen en waarin talloze grote ethische vraagstukken zich zullen aandienen” (Jeroen van den Hoven Peter-Paul Verbeek, 2018). Het is moeilijk om de gevolgen van technologische innovaties en de impact van het gebruik van ontwrichtende nieuwe technologieën te voorspellen. Ethische vragen komen op dit moment niet bij de ontwikkeling van nieuwe technologieën aan de orde, maar bij de toepassing ervan. Dit is, veelal, te laat om invloed uit te kunnen

oefenen: de maatschappij kan ervoor kiezen om dit voldongen feit wel of niet te accepteren. Soms bestaat deze keuze niet eens en dient de maatschappij zich aan te passen. Een gedegen meningsvormend onderzoek, een brede dialoog en een gedragen visie op de impact van innovaties is daarom van belang. Willen we als maatschappij bepaalde innovaties wel/niet en op welke manier dan wel of niet? En wie mag dat bepalen? Kunnen we en willen we (rand)voorwaarden aan innovaties scheppen ter bescherming van de normen, waarden en vrijheden die wij nu kennen? En zo ja, hoe dan? Zo niet, waarom niet? Deze dialoog en de vormgeving van een toekomstvisie vindt het landelijk thematisch netwerk De Impact van Verandering (DIVV) niet alleen waardevol maar ook noodzakelijk ter bescherming van de (liberale) pijlers waarop onze maatschappij is gebouwd.

Lange tijd dachten liberale (wens)denkers dat als we de ontwikkeling van technologische innovaties gewoon zouden overlaten aan de hightech-wereld, deze diensten vanzelf zouden groeien naar fatsoenlijke producten die zouden passen binnen de normen en waarden van de liberale moderne samenleving. “De wereld is na Snowden, Wikileaks en Cambridge Analytica wakker geschud uit de neo-liberale wensdroom dat de optelsom van commerciële digitale diensten en producten door een onzichtbare digitale hand vanzelf naar een goede en fatsoenlijke digitale samenleving worden gestuurd” (Jeroen van den Hoven Peter-Paul Verbeek, 2018).

Maar hoe ver gaat menselijke controle ten opzichte van innovatieve technologieën? Wanneer is *Human Control* wel of niet *meaningful* (waardevol)? Geven wij de wetenschap en innovaties onbegrensde en onbeperkte vrijheden, zelfs wanneer de toepassing van deze disruptieve technologieën onze vrijheden beperken? Wanneer dient de overheid in te grijpen en is dit wel wenselijk? Het ingrijpen in de wetenschap door de overheid wordt vaak gezien als een vorm van censuur: een absolute no-go in het liberale gedachtegoed. Een liberaal beginsel is dat er altijd gekeken moet worden of overheidsingrijpen kan worden beperkt en dat de overheid niet mag bepalen hoe het goede leven van haar burgers eruit zou moeten zien. De overheid dient zich zo ver mogelijk te houden van keuzes die de persoonlijke levenssfeer aantasten. Dit wordt ook wel het Neutraliteitsprincipe genoemd. Veel nieuwe technologische innovaties hebben echter een ontwrichtende impact op dit liberale Neutraliteitsprincipe.

In dit artikel kunt u lezen dat het Neutraliteitsprincipe onder druk staat en de overheid, door wel of niet in te grijpen in nieuwe technologieën, bepaalt wat het goede leven van haar burgers moet zijn. In de hedendaagse maatschappij is er een wat dualistische houding ten

opzichte van bemoeienis van de overheid met hedendaagse hightech ontwikkelingen. Enerzijds is er een wantrouwen in onze overheid om alles wat ze doet en niet doet om onze vrijheden te beschermen. Anderzijds veroordelen we Facebook, Google of Cambridge Analytics niet in dezelfde mate, wanneer zij activiteiten ontplooiën om dezelfde vrijheden te beperken.

Privacy

Privacy ten koste van veiligheid of veiligheid ten koste van privacy? Tien jaar geleden vonden er verhitte discussies plaats over camera's op straat ten behoeve van veiligheid. Nu draagt iedereen een kleine computer (mobiele telefoon) met zich mee die op afstand kan worden gemonitord en geeft u op elk moment van de dag prijs waar u bent en met wie u bent. Het is een voorbeeld van een innovatie waar we ons als maatschappij aan hebben aangepast. Wij hebben een belangrijke waarde (privacy/vrijheid) ingeleverd voor een stuk technologische vooruitgang. Dit is een kenmerk van de liberale Open Samenleving waarin wij nu leven: wij staan open voor correcties op wetten, gewoonten of instituties. De vraag die hiermee gepaard gaat en nog niet is beantwoord: is innovatie onderdeel van een nieuwe morele ontwikkeling of moeten innovaties zich aanpassen aan onze bestaande normen? Wilt u als mens conformeren aan de wens van de omgeving of aan wat u denkt dat de omgeving van u verlangt? Karl Popper (1902-1994) waarschuwde al voor de zogenaamde 'paradox van de tolerantie': als we als maatschappij onbeperkt tolerant zijn tegen de intolerante mensen, zullen de tolerante mensen en daarmee de tolerante samenleving ten onder gaan.

Conform het liberale Vrijheidsprincipe is onze vrijheid niet onbeperkt: onze vrijheid wordt beperkt wanneer het de vrijheid van een ander schaadt. Wat gebeurt er als de toepassing van innovatie zorgt voor een ongelijk speelveld waarbij niet elk individu even veel kan bijdragen aan onze maatschappij? Staan wij als maatschappij toe dat technologieën discrimineren of niet voor iedereen beschikbaar zijn? In een liberale samenleving dient de overheid erop toe te zien dat iedereen in beginsel gelijkwaardig is en dat de overheid zich neutraal verhoudt tot hoe mensen denken hun goede leven te leiden.

Maar waar leggen we in de huidige tijd met het enorme tempo van innovatie de grens en wie bewaakt deze? Evolueert het liberalisme? Kan innovatie leiden tot morele overbelasting? Kent de maatschappij een sociale veerkracht als het gaat om het aanpassingsvermogen van

de mens ten opzichte van ontwrichtende innovaties? In onderstaande paragrafen beschrijven we een aantal grote technologische veranderingen die op gespannen voet staan met het huidige principe van vrijheid en 'self-control' (autonomie) van het individu. Deze illustreren de impact van nieuwe technologieën op onze liberale samenleving en waarom het traditionele liberale denken wellicht niet meer mogelijk is in deze tijd.

Algoritmes

Bijna de hele wereld bestaat uit data, maar wat betekent het eigenlijk? Data: rauwe gegevens zonder context. Voorbeeld van data is het nummer 15.000. Als dit 15.000 euro's (context) zijn, is dit informatie. Vrijwel alles in de wereld kan naar data worden vertaald. We hebben de technologie om elk stukje materie te scannen en vertalen naar data (EenVandaag 2017).

Hierdoor bestaat op een gegeven moment alles in de wereld uit data. Het is precies datgene wat algoritmes nodig hebben om de werkelijkheid te kunnen sorteren, rangschikken en doorzoeken. Algoritmes zijn regels gebaseerd op wiskundige formules die data op normen en criteria sorteren.

Als algoritmen worden samengebracht met kunstmatige intelligentie (zelflerend vermogen) ontstaat er een situatie dat waarbij er van *alles* geleerd en alles geanalyseerd kan worden. Technologische automatisering die, zoals het woord al zegt, autonoom kan opereren, en gesteund wordt door kunstmatige intelligentie zorgt voor onbeperkte mogelijkheden en kan een enorme maatschappelijke ontwrichting teweegbrengen. Wij leven in een wereld waarin algoritmes ons wereldbeeld kunnen bepalen. Er is een nieuwe lucratieve industrie gecreëerd: zelfmisleiding. Ons eigen gedrag in de digitale ruimte bepaalt onze vrijheid: des te groter onze aanwezigheid, des te kleiner onze wereld wordt. Bedrijven als Google en Facebook faciliteren een vorm van zelfindoctrinatie door het verkopen van onze eigen denkbeelden.

Volgens Reuters Institute for the Study of Journalism (RISJ), gebruikt meer dan de helft van alle social media (Facebook, Youtube etc.) gebruikers, social media als primaire nieuwsbron (Mis Magdalena, 2016). Deze social-media-bedrijven gebruiken algoritmes die bepalen wat voor nieuws u ziet, gebaseerd op uw voorkeuren door middel van uw eigen zoek- en klik-gedrag op Internet. De zoek-functie van Google kan niet worden vergeleken met een objectieve bibliotheeksecretaris, maar geeft u datgene wat Google (middels algoritmen) een succesvolle

werkelijkheid vindt. “Dat een computer objectief en eerlijk is, is reinste onzin: het voert precies uit wat iemand anders als recept (algoritme) heeft opgegeven” (EenVandaag 2017).

Als u hier als individu niet waakzaam voor bent, bestaat het gevaar dat alle nieuwsberichten die aan u verschijnen uw eigen denkbeelden bevestigen. Hierdoor wordt een individu beperkt zichzelf uit te dagen of zelf een eigen mening te vormen op basis van informatie uit verschillende bronnen en uit verschillende oogpunten. Indoctrinatie en misleiding in de fysieke ruimte is in strijd met de Universele Rechten van de Mens (Universal Declaration of Human Rights, 1948) maar technologische bedrijven (niet staten) hebben op dit moment ogenschijnlijk nog vrij spel. De vraag is: als wij recht hebben op de vrijheid van meningsvorming, wie moet hier dan in voorzien? Daar wringt de schoen. Het Internet (cyberspace) is een soort gemeengoed: een ruimte waar iedereen privileges (recht op) heeft, maar niemand het als eigendom kan claimen (Bromley en Cochrane, 1994, p.13). Net zoals wij allen recht hebben op de lucht die we inademen, maar niemand eigenaar kan zijn van de lucht. Daarom is juist ethiek belangrijk in een ruimte als cyberspace (Internet) waar technologische innovaties grote maatschappelijke impact hebben.

Het internet-of-things

Met het internet-of-things worden computers letterlijk in ons leven verweven. Een scala aan simpele of geavanceerde sensoren die met het internet verbonden zijn om informatie uit te wisselen.

Steeds meer producten zijn in staat om uiteenlopende zaken waar te nemen en dit maakt het kwantificeren van processen op een zeer gedetailleerd niveau mogelijk. Of dit nu de gezondheid van het individu is, de productiecapaciteit van een fabriek of complexe socio-technische systemen zoals voor energie, watervoorziening of transport in steden.

Het individu kan enorme baat hebben bij het internet-of-things. Het leven van het individu wordt een stuk inzichtelijker gemaakt en met deze gedetailleerde zelfkennis kunnen bewuste keuzes gemaakt worden. Zo geeft Facebook, en daarmee ook Instagram, sinds kort de mogelijkheid om het maximale gebruik van deze apps te beperken. Worden wij bewuster van ons energie verbruik en kunnen wij de effecten van onze keuzes terugzien in diverse fitness en lifestyle apps.

“Het internet-of-things geeft individuen of groepen van individuen de kennis om zichzelf opnieuw te definiëren en aan te passen, zoals van een Open Samenleving verwacht mag worden, op de wijze zoals

Abraham Malow in zijn artikel *A theory of human motivation* beschrijft als zelfactualisering” zegt Gerd Kortuem, Professor internet-of-things aan de faculteit van *Industrial Design Engineering* van de TU Delft, in een interview.

Maar behalve het individu zijn ook grote verzekeraars enorm geïnteresseerd in een dergelijk indringende kijk in onze dagelijkse gewoontes. John Hancock, een van de grootste en oudste verzekeraars in de Verenigde Staten, heeft recentelijk een levensverzekering aangekondigd die enkel beschikbaar is voor klanten die bereid zijn om hun gezondheidsdata, afkomstig van bijvoorbeeld een Fitbit of Apple Watch, af te staan. Deze ontwikkeling is erg zorgelijk voor de ontwikkeling van het individu. “Onze vrijheid zal niet zozeer beperkt worden door rechtstreekse bedreiging of brute kracht, maar door bedrijven die bepalen welk gedrag zich buiten de norm bevindt, gevaarlijk is of simpelweg ongunstig voor de winst zal zijn” (Gerd Kortuem, Professor and Chair of Internet of Things at the Faculty of Industrial Design Engineering, TU Delft). Deze ontwikkeling zal statistische discriminatie in de hand werken waardoor de tirannie van de meerderheid de overhand kan krijgen.

Big data

Het is al lang geen uitdaging meer om grote hoeveelheden data – *big data* - te verzamelen en te analyseren. Op allerlei manieren worden direct of indirect gegevens verzameld van individuen. Deze gegevens worden gebruikt om beslissingen te nemen voor het collectief. Het individu is al lang niet meer in control om te bepalen óf er gegevens worden verzameld, maar middels (Europese) wetgeving zoals bijvoorbeeld de Algemeen Verordening Gegevensbescherming (Autoriteit Persoonsgegevens, 2018) probeert de overheid een stuk regie terug te brengen bij het individu. Ingrijpen in de markt om een stuk vrijheid terug te brengen bij de inwoners om te voorkomen dat het collectief regeert ten koste van het individu.

Door de exponentieel groeiende hoeveelheid data waarbij 90% van de data in de wereld in de laatste twee jaar is gegenereerd¹ (en steeds harder groeit), wordt het steeds verleidelijker om beslissingen te nemen puur op basis van analyse van deze data. Stel dat we dit zouden doortrekken naar besluiten van de overheid, dan betekent het feitelijk dat in onze nieuwe technologische samenleving beslissingen

¹ Marr, Bernard, *How Much Data Do We Create Every Day? The Mind-Blowing Stats Everyone Should Read*, Forbes, mei 2018

worden gestuurd door big data en de analyse hiervan. Maar door wie worden deze algoritmes opgesteld? Bepalen technologiebedrijven onze koers? “De uitdaging ligt niet bij het feit of mensen ‘in de loop’ blijven, of dat onpartijdige systemen data en patronen verzamelen, maar het oordeel van mensen die ‘goede’ en ‘slechte’ uitkomsten definiëren. Mensen dienen altijd verantwoordelijk te zijn voor hun eigen beslissingen – waar ook mogelijk” (dr. Scott Cunningham, associate professor at the Faculty of Technology, Policy and Management, TU Delft).

Op het vlak van big data staat de vrijheid onder druk en zou je kunnen constateren dat een Open Samenleving alleen kan bestaan als zowel het individu als de overheid in staat blijft om controle te houden over de (analyse van) gegevens, de mate en wijze van verzamelen wanneer (menselijk) ingrijpen noodzakelijk is. Met andere woorden: meer vrijheid, door grenzen te stellen: een ingewikkeld concept voor traditionele liberalen.

Blockchain

Met Blockchain wordt het mogelijk om iedere overeenkomst, ieder proces, iedere taak en iedere betaling digitaal vast te leggen op een manier die door iedereen geïdentificeerd, gevalideerd, opgeslagen en gedeeld kan worden. Dit heeft een enorme impact op het onderlinge vertrouwen tussen mensen en daarmee de sectoren die juist zijn opgericht om dit vertrouwen tussen mensen te realiseren zoals advocaten, notarissen, makelaars en bankiers. “De Blockchain-hype is aan het luwen. In de eerste jaren was de belofte dat er een nieuwe wereldorde aankwam en dat tussenpersonen van bankier tot Kadaster naar huis konden” (Johan Pouwelse, Wetenschappelijk directeur Blockchainlab, TU Delft).

De meest bekende toepassing van Blockchain is de Bitcoin. Hiermee kunnen mensen een virtuele valuta instantaan over de hele wereld met elkaar delen zonder dat daar een bank, met bijbehorende vertraging, bij aanwezig hoeft te zijn. Dit maakt het ook mogelijk om slimme contracten op te zetten, waarbij betaling pas plaatsvindt als aan de voorwaarden van het contract is voldaan. Het *internet-of-things* kan hierbij helpen om op indringende wijze te bepalen of aan de voorwaarden is voldaan. Hiermee is er geen vertrouwen meer nodig in de medemens. Vertrouwen op data is voldoende. De Blockchain-technologie kan potentieel de invloed van de overheid, (inter)nationale banken en technologiebedrijven beperken en het individu meer vrijheid geven.

Robotica en artificial intelligence

De term robot bestaat al bijna 100 jaar. Het is geopperd door de Tsjechische schrijver Karel Čapek en is afgeleid van het woord 'werk' of 'verplichte arbeid'. Conform Karel Čapek is een robot een mechatronische slaaf die alle vervelende klusjes van ons overneemt en ons op onze wenken bedient. Een slaaf van wie wij de vruchten van de geleverde arbeid mogen plukken. Robots helpen ons tot nu toe vooral om taken op zich te nemen die wij classificeren als *Dull, Dirty and Dangerous*. "De grote verandering op dit moment is dan ook niet de komst van de robot, maar het feit dat het autonoom gedrag kan gaan krijgen" (Chris Verhoeven, Universitair Hoofddocent TU Delft Robotics Institute).

Gevoed door *science fiction* zien we dat de robotische slaaf zich gaandeweg ontwikkelt en steeds slimmer wordt. Zo slim zelfs dat onze slim bedachte veiligheidsmechanismen, zoals geopperd door Isaac Asimov, worden omzeild en wij door onze mechatronische slaven door middel van koude logica tegen onszelf worden beschermd. Hierdoor zullen wij als voormalig eigenaar niet meer 'in control' of 'in command' kunnen zijn. "Intelligentie komt echter nà autonomie. Dit is het eenvoudigste te begrijpen door robots te accepteren als nieuwe dieren: een volgende stap in de evolutie. Dieren zijn autonoom. Ze kunnen zich in hun omgeving handhaven met, zonder, dankzij of ondanks mensen. Het enige verschil met dieren is dat robots wereldwijd met elkaar in contact staan en zo een *collectief geheugen* hebben. Rupert Sheldrake noemde dat *Morphic Resonance*" (Chris Verhoeven, Universitair Hoofddocent TU Delft Robotics Institute). De realiteit op dit moment is dat we ons nog geen zorgen hoeven te maken voor een *science fiction* tafereel als een opstand tegen de mensheid. Robots helpen en vermaken ons.

Naast de standaard mechatronische robot, zwerft het op het wereldwijde web van de robots die enkel bestaan uit geprogrammeerde code. Deze zogenaamde zelflerende algoritmes zijn een slim gecombineerde set van wiskundige formules en zijn in staat om een robot volledig autonoom taken uit te laten voeren en zelfs in staat om robots nieuwe taken aan te leren zonder tussenkomst van mens. Deze 'bots' of 'agents' zijn in staat diverse gerichte taken uit te voeren en doen dat soms beter dan mensen. De chat-bots kunnen mensen helpen met het beantwoorden van basis vragen over producten en maken hiermee de menselijk helpdesk overbodig. Facebook stopte in 2017 met een kunstmatige intelligentie-project toen bots hun eigen taal begonnen te spreken en het Facebook Artificial

Intelligence Research lab (FAIR) de geprogrammeerde bots niet meer konden begrijpen. Onbekend waarom de bots dit deden is een logische verklaring dat zij een poging deden om de communicatie efficiënter te maken zodat zij sneller succesvoller konden worden. “FAIR ontdekte dat de robots 'slimmer' werden in het onderhandelen en bijvoorbeeld deden alsof ze een item leuk vonden om het verderop in de onderhandeling zagezegd 'op te offeren' om een (vals) compromis te maken” (Van de Sype, 2017). En hier schuilt een veel reëler gevaar. Naarmate deze bots slimmer worden en over meer informatie beschikken en deze ook nog een sneller kunnen verwerken blijkt ineens dat er veel banen in de dienstverlening kunnen gaan verdwijnen. Dit zou betekenen dat we richting een generatie kunnen gaan waar wij al vrij snel kunnen vaststellen dat er voor een hoop mensen nooit een passende baan gevonden kan worden.

Maar toch blijven de doemscenario's uit *science fiction* ons bij. Zeker wanneer wij een demonstratiefilmpje voorbij zien komen van ATLAS, de indrukwekkende robot van Boston Dynamics, die acrobatische toeren uit kan halen waar menigeen jaloers op kan zijn. Of als een *agent* als WATSON wint van zijn menselijke tegenspelers in het vragenspelletje Jeopardy.

Hoe kunnen wij het opnemen tegen een soort die onnipotent, onnipresent en aan de hand van big data de toekomst kan voorspellen? Een soort die zichzelf vele malen sneller kan ontwikkelen dan een enkel mens? Mensen worden beperkt door langzame biologische evolutie en zullen zich nooit op tijd aan kunnen passen. Als algoritmes nieuwe algoritmes gaan bedenken en in een fractie van een seconde duizenden generaties kan overbruggen, wie zijn wij dan nog?

De next step: maatschappelijk verantwoord innoveren

Niet elk risico op het gebied van innovatie is een gevaar. Sommige risico's bieden ook kansen. Egyptenaren gebruikten in de Oudheid bijengif tegen artrose. Dezelfde technologie die het mogelijk maakt om DNA op te knippen waardoor er in de landbouw ziektes uit gewassen kunnen worden 'gesneden', kan in de gezondheidszorg worden toegepast zodat er mogelijk een einde kan worden gemaakt aan erfelijke ziektes. Maar wie bepaalt in welke mate iets nog tot 'gezondheid' hoort of binnen 'ziekte' valt? Zoals Richard Clarke Cabot (1868-1936) zei: “Ethics and Science need to shake hands”.

Kruisbestuivingen tussen het menselijk lichaam en technologie, en tussen flora&fauna en technologie hebben niet altijd een negatieve bijmaak of brengen maatschappelijke angst met zich mee: zolang wij

er maar controle (human control) op uit kunnen oefenen. “Vroeger waren we *in command* over een paard (wij bestuurden een dier met eigen wil), toen werden we *in control* over onze eigen auto, nu zijn we weer *in command* over een zelfsturende auto” (Chris Verhoeven, Universitair Hoofddocent TU Delft Robotics Institute), waarbij het nog onduidelijk is wie of wat welke waarden gaat voorprogrammeren in de voornoemde auto. Of het nu gaat over de fysieke ruimte of cyberspace, robots of paarden: is dit niet oude wijn in nieuwe zakken? Veiligheidseisen werden pas aan auto’s toegevoegd nadat er sprake was van dodelijke slachtoffers wereldwijd. Ethiek is wellicht ook toe te voegen aan de wetenschap op het moment dat wij ons realiseren dat wij onze normen, waarden en vrijheden verliezen. Helaas is deze vergelijking moeilijk te maken. Als de liberale principes waarop onze maatschappij is gebouwd sterven, zijn individuen niet meer in staat om normen en waarden toe te voegen om liberale vrijheden te doen herleven zoals er vroeger airbags aan auto’s werden toegevoegd. Vrijheden verliezen gaat immers makkelijker dan vrijheden terugwinnen. Zeker wanneer deze vrijheid wordt verloren aan een technologie die de mens te slim af is. Wanneer nieuwe maatschappelijk ontwrichtende technologieën eenmaal beschikbaar en voor particulieren te koop zijn, blijft het de vraag of wij als maatschappij vooraf geen voorwaarden willen stellen aan de toepassing ervan.

Aangezien ethische surveillance in onze grenzeloze hoogtechnologische maatschappij zijn (liberale en fysieke) beperkingen kent, kan er gezocht worden naar andere vormen van preventie om onze normen, waarden en vrijheden in de huidige liberale samenleving te verdedigen. Op het moment dat er bij de tekentafel van een nieuwe technologie (ontwerpfase), die mogelijk een disruptieve impact heeft op de liberale samenleving, rekening wordt gehouden met ethiek en het beschermen van onze normen, waarden en vrijheden, kan onze liberale samenleving worden beschermd. “Ethiek is voor een belangrijk deel een ontwerp-discipline geworden: het ontwerpen van een moreel wenselijke hoogtechnologische wereld” (Jeroen van den Hoven Peter-Paul Verbeek, 2018). Als exportland pur sang is het niet vreemd dat Nederland “wereldwijd vooroploopt in het ethisch denken over technologie” (Jeroen van den Hoven Peter-Paul Verbeek, 2018). Het idee maatschappelijk verantwoord innoveren is een exportproduct, waar we als land al veel aanzien door genieten. “Door toedoen van Nederlandse onderzoekers heeft dit een vaste plaats gekregen in Horizon2020, het grootste R&D-programma van de Europese Commissie, waarin een kleine € 80 mrd omgaat. Hierin is, naar Nederlands voorbeeld van maatschappelijk verantwoord innoveren,

€500 mln gereserveerd voor ethiek, recht en sociale aspecten van nieuwe technologie en innovatie” (Jeroen van den Hoven Peter-Paul Verbeek, 2018). Het Nederlandse Poldermodel leent zich uitstekend voor de aanpak van maatschappelijk verantwoord innoveren, waarbij de overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties samen ethische vraagstukken kunnen tackelen. Hiermee kunnen wij ons in de mondiale *high tech* wedloop onderscheiden.

Het nieuwe liberalisme: grenzen trekken om ons leven te kunnen sturen, niet meer om dit te kunnen bepalen

Waar het individu vroeger in staat was om ‘in control’ te zijn, zorgt de nieuwe tijd voor een maatschappij waarin iedereen meer ‘in command’ is. De nieuwe technologieën bepalen deels de waarden en principes van onze maatschappij, en het is bijna onmogelijk om hieraan nog te ontkomen. Het is niet alleen de overheid die de grenzen bewaakt en bepaalt, maar ook de maatschappij zélf die stuurt en bepaalt. Het individu dat zich hieraan onttrekt, is niet in staat om zelf in vrijheid keuzes te maken, maar wordt geleid door de technologische koers en sturing. Om nog steeds zelf te kunnen blijven bepalen, dient het individu mee te doen en zelf de grenzen te trekken. Het liberalisme van deze tijd kenmerkt zich niet zozeer door het behoud van vrijheid, maar het ontwikkelen en bewaken van stuurmechanismen waarmee het individu in staat is zelf te kunnen bepalen welk stukje vrijheid hij wil opgeven om een ander stuk vrijheid te verkrijgen.

Is het liberale neutraliteitsprincipe niet doorgeschoten wanneer wij onze nationale normen en waarden liever bij grote internationale bedrijven beleggen, dan dat we onze eigen overheid de bescherming van onze vrijheden toevertrouwen? Als de overheid in onze hoogtechnologische samenleving niet ingrijpt laat zij alles over aan de markt en is het individu overgeleverd aan de internationale technologiebedrijven. Dan conformeren individuen zich naar de zogenaamde *tirannie van de meerderheid* (Alexis de Tocqueville 1805-1895) en bepalen internationale bedrijven hoe wij ons leven leiden doordat zij ons in het goede leven ‘sturen’. Als de overheid wel ingrijpt, wordt echter het neutraliteitsprincipe losgelaten. Binnen het liberalisme 4.0 moet hierin een nieuwe balans worden gevonden. De keuze is simpel, of we gaan nu zelf naar de tekentafel, of we wachten totdat internationale bedrijven dit voor ons doen. De Amerikaanse wetenschapper en politicus Benjamin Franklin (1706-1790) zei het al: “by failing to prepare, you are preparing to fail”.

Dit artikel is tot stand gekomen door de inbreng van het bestuur van het landelijk thematisch netwerk De Impact van Verandering: Tamara Kipp, Bart Omlo, Stephan de Nijs.

Als medeauteurs traden namens de TU Delft op: Dr. S. Cunningham, Dr. G. Kortuem, Ir. Dr. J. Pouwelse en Ir. Dr. C.J.M. Verhoeven.

Daarnaast is dit artikel mede mogelijk gemaakt door Dr. M.J. Van den Hoven, namens het TU Delft Design for Values Institute.

Lijst van afgenomen interviews

Ir.Dr. J. (Johan) Pouwelse (2018). TU Delft. Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering

Ir.Dr. C.J.M. (Chris) Verhoeven (2018). TU Delft. Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering

Dr. G. (Gerd) Kortuem (2018). TU Delft. Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering

Dr. S. (Scott) Cunningham (2018). TU Delft. Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering

Literatuurlijst

Autoriteit Persoonsgegevens (2018). Algemene Informatie AVG [online], via: <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/nl/onderwerpen/avg-europese-privacywetgeving/algemene-informatie-avg>

Bromley, D.W. en Cochrane, J.C. (1994). Understanding the Global Commons [Online]. Working Paper Series. Madison: Environmental and Natural Resources Training Project (EPAT/MUCIA). Via: <http://www.aae.wisc.edu/pubs/misc/docs/em13.pdf>.

De Voorspelbare Mens 1 (2017). Wat is een Algoritme? EenVandaag [online], 14 augustus 2017, via <https://www.youtube.com/watch?v=8wcJAIU3drs> [verkregen op 8 oktober 2018].

Jeroen van den Hoven Peter-Paul Verbeek (2018). Nederland is ethisch gidsland in mondiale high-tech. Financieel Dagblad [online], 27 april 2018, via <https://fd.nl/morgen/1251701/nederland-is-ethisch-gidsland-in-mondiale-hightech> [verkregen op 28 april 2018].

Marr, Bernard (2018) How Much Data Do We Create Every Day? The Mind-Blowing Stats Everyone Should Read, Forbes, mei 2018

Mis, Magdalena (2016) More than half online users get news from Facebook, YouTube and Twitter: study. Reuters [Online], 15 juni 2016, via: <https://www.reuters.com/article/us-media-socialmedia-news/more-than-half-online-users-get-news-from-facebook-youtube-and-twitter-study-idUSKCN0Z02UB> [verkregen op 15 oktober 2018].

Universal Declaration of Human Rights (1948). Via: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

Van de Sype, K. (2017). Robots Alice en Bob beginnen geheimtaal: experiment stilgelegd. Algemeen Dagblad [online], 1 augustus 2017, via: <https://www.ad.nl/wetenschap/robots-alice-en-bob-beginnen-geheimtaal-experiment-stilgelegd~ac939eec/> [verkregen op 19 oktober 2018].